

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ У ДІЇ

УДК 342.7

Н. Мішина,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА ЛЮДИНИ: ДО ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

З моменту проголошення незалежності України один з пріоритетних напрямків побудови демократичної держави полягав у пріоритетності питань прав і свобод особистості, у т. ч. у їх належному нормативному закріпленні. При проектуванні Конституції України значна увага приділялась саме їм, і було досягнуто значного прогресу. У порівнянні із текстом Основного Закону УРСР 1978 р., у Конституції 1996 р. розділ II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» було розміщено значно ближче до початку, а його зміст та структура відповідають сучасним міжнародним стандартам прав людини. Національні та іноземні експерти — як вчені, так і практичні працівники — у цілому схвально характеризували розділ II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Своєрідним показником може слугувати і те, що до цього розділу ніколи не вносились зміни та доповнення.

Наразі в Україні працює Конституційна асамблея, основною метою якої є розробка тексту нового Основного Закону України. До кола уваги асамблеї входять усі розділи Конституції, у т. ч. розділ II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Виникає чимало питань та дискусій стосовно як переліку прав, що мають бути закріплені у цьому підрозділі, так і стосовно змісту статей, присвячених тому чи іншому окремому суб'єктивному праву. Відповідно, важливим науковим завданням є забезпечення цього процесу аргументованими науковими пропозиціями.

Видання «Конституційна асамблея: політико-правові аспекти діяльності», яке висвітлює роботу асамблеї та друкує матеріали її членів та експертів, є джерелом новітніх тенденцій у сферах, за якими працюють структурні підрозділи асамблеї. У публікаціях, присвячених проблематиці прав і свобод людини, просліджується досить чітка тенденція — тенденція занепокоєння питанням забезпечення, гарантованості прав і свобод людини. Про це свідчать точки зору таких вчених, як А. О. Селіванов («Забезпечення прав і свобод людини має стати головним у конституційному процесі в Україні», 2013 р.) [1], П. М. Рабінович, Д. Гудима та ін. («Захист прав і правова допомога : проблеми конституційно-судової інтерпретації», 2013 р.) [2], Ю. Кириченко («Щодо конституційного закріплення захисту прав і свобод людини і громадянина», 2013 р.) [3], ін.

Ціллю статті є виявлення актуальних питань, вирішення яких вбачається нагальним при оновленні Конституції України 1996 р. у частині прав і свобод людини.

Висловлюючи свою точку зору, водночас підкреслюю, що я далеко не переконана у необхідності внесення змін до чинної Конституції чи прийняття нової Конституції України. Тим не менш у разі її оновлення стосовно питання прав і свобод людини доцільним було б вирішити такі проблемні питання.

По-перше, стосовно переліку конституційних прав людини — яким має бути його зміст? Основною проблемою вбачається така: включати чи не

включати до нього ті права, виконання яких наразі практично не гарантується державою? Здебільшого це позитивні права, що належать до групи соціальних прав — право на житло, право на достатній життєвий рівень, ін.

Для деяких країн наявність таких «перспективних» прав у конституціях та поточному законодавстві є неприйнятним (країни англо-американської правової родини, в яких судовий прецедент визнається джерелом права). Україна не належить до них, тому концептуальне вирішення цього питання залежить від волі нормотворців.

З одного боку, соціальні права є однією з основних суспільних цінностей в Україні для багатьох поколінь. Революція 1917 р. одним з основних своїх здобутків мала саме ці права, та мільйони людей, що жили за часів СРСР, звикли пишати їх наявністю. З іншого боку, сучасна економічна криза та перехід України до ринкової економіки трансформували зміст поняття «соціальна держава», наблизивши його до сучасних світових стандартів. Соціальна держава за радянських часів тяжіла до лозунгу «від кожного за його здібностями, кожному — за його потребами», а її побудова супроводжувалась пропагандою всілякої рівності, у т. ч. соціальної. Зокрема, М. В. Вітрук у 1985 р. зазначав, що «мета комунізму — це не тільки юридична, але й повна (фактична) рівність людей» [4, 26].

Наразі ж виходимо з того, що «соціальна нерівність — це природний і нормальний стан суспільства, і його знищення не може і не повинно ... включатися у визначення соціальної демократичної держави... Коли йдеться про соціальну державу, ставиться завдання не знищення соціальної нерівності та досягнення соціальної рівності (тим більш повної), а згладжування соціальної нерівності, подолання її крайніх форм, особливо у зв'язку з тим, що така нерівність є перешкодою на шляху реалізації прав і свобод особистості, правової рівності громадян» [5, 21].

При прийнятті Конституції України 1996 р. було зроблено крок у бік відмови

від радянських цінностей — права людини було викладено у такій послідовності, яка відповідає міжнародним стандартам (особисті, політичні тощо), а не комуністичній ідеології (соціально-економічні, культурні, політичні, особисті). Наразі, у разі перегляду Основного Закону, прогресивним кроком уперед буде перероблення переліку конституційних прав людини у бік його оптимізації.

Вважається, що, намагаючись включити до Конституції вражаючий своїм розмахом перелік прав та свобод, нормотворці використовують дещо застарілий підхід, який має свої корені у плановій економіці. Адже тільки її наявність та ефективне функціонування дозволяє за рахунок державних коштів гарантувати ці права. Ринкова економіка базується на інших принципах. Наприкінці XIX ст. представник американської школи прагматизму У. Джеймс запропонував мітку фразу 'fruits, not roots', яка буквально перекладається як «плоди, а не коріння». Її доволі часто застосовують до конституційних прав у контексті того, що «права людини є плодами, а не коріннями Конституції». Іншими словами, першочергову увагу необхідно звернути на належне функціонування органів публічної влади, яке гарантуватиме забезпечення прав людини — і не тільки конституційних.

По-друге, при оновленні розділу II Конституції України не можна оминати проблему формулювання того чи іншого конституційного права в Основному Законі. Тим більше що про це свідчить практика застосування конституційних норм. Вище вже йшлося про те, що розділ II не зазнавав змін та доповнень з 1996 р., на відміну від деяких інших розділів Основного Закону. Однак якщо взяти інший показник — кількість офіційних тлумачень положень розділу II, то за ним розділ «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» виглядає дещо по-іншому. Станом на 1 вересня 2013 р. положення 48 статей цього розділу зазнали офіційного тлумачення. І одразу ж постає питання — ця тенденція є позитивною чи негативною? Якщо вона є позитивною, то навряд чи

доцільно переробляти зміст статей, присвячених відповідним правам — адже він наразі здебільшого відповідає основним міжнародним стандартам. Якщо вона є негативною, то зазначена робота стає необхідною і актуальною.

Вважається, що при вирішенні цієї проблеми доречно виходити як з висунутого вище аргументу про те, що «права людини є плодами, а не коріннями Конституції», а також із наступних міркувань.

Здавалося б, особливо за умови скорочення переліку прав, що доцільно якомога детальніше «виписати» ті права, які увійдуть до Конституції, — умістивши до присвячених кожному з них статей і детальний опис цього права, і можливість його порушення, і вказівку на те, як поводитись у разі конкуренції конституційних прав. Наразі існує багато досліджень окремих конституційних прав, у яких вчені надають визначення прав, детально аналізують їхні структурні елементи (об'єкт, суб'єкти, зміст).

З іншого боку, Конституція має залишатися лаконічною, не перевантаженою деталізацією, але головне — зрозумілою для кожного громадянина, незалежно від віку та освітнього рівня. Значна кількість освітніх програм спрямована на те, щоб підвищити обізнаність громадян зі своїми правами, понад усе — з конституційними правами. З цієї точки зору, лаконічність є перевагою, а конкретизація може відбуватися за рахунок норм поточного законодавства, а також офіційних тлумачень Конституційного Суду України. Це дозволить уникнути деталізації конституційних норм, можливої необхідності їхнього перегляду у разі, якщо Суд розширить зміст того чи іншого права.

Прикладом такого підходу є використання норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. з урахуванням правових позицій Європейського суду з прав людини з приводу прав, що містяться у ній. Практика Європейського суду з прав людини успішно використовується значною кількістю європейських країн, та ефек-

тивність такого рішення доводилась неодноразово. Однак при цьому в Україні проблемою може стати те, що наразі при виконанні рішень Суду акцент ставиться на заходи індивідуального характеру, а не на заходи загального характеру (однократні та постійні), які передбачаються Законом «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» «з метою забезпечення додержання державою положень Конвенції, порушення яких встановлене Рішенням, забезпечення усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого Судом порушення, а також усунення підстави для надходження до Суду заяв проти України, спричинених проблемою, що вже була предметом розгляду в Суді» [6].

Отже, у разі перегляду розділу II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» доцільним уявляється скорочення переліку прав і свобод та зменшення рівня конкретизації при викладенні окремих прав і свобод. Це матиме позитивний ефект на правову систему у цілому та сприятиме євроінтеграційним процесам в Україні у частині гармонізації національного законодавства із правовими позиціями Європейського суду з прав людини. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку полягають у випрацюванні конкретних нормотворчих пропозицій.

Ключові слова: конституційні права людини, Конституційна Асамблея, проект Конституції України.

У разі перегляду розділу II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» доцільним уявляється скорочення переліку прав і свобод та зменшення рівня конкретизації при викладенні окремих прав і свобод. Це матиме позитивний ефект на правову систему у цілому та сприятиме євроінтеграційним процесам в Україні у частині гармонізації національного законодавства із правовими позиціями Європейського суду з прав людини.

При пересмотре раздела II Конституции Украины «Права, свободы и обязанности человека и гражданина» целесообразным представляется сокращение перечня прав и свобод и уменьшение уровня конкретизации при изложении отдельных прав и свобод. Это будет иметь позитивный эффект для правовой системы в целом и будет способствовать евроинтеграционным процессам в Украине в части гармонизации национального законодательства с правовыми позициями Европейского суда по правам человека.

Changing Chapter II of the Constitution of Ukraine "Rights, freedoms and duties of man and citizen" two changes seems to be appropriate. Firstly, it is advised to reduce the list of rights and freedoms. Secondly, there might be a sense to reduce the detalization in the articles about individual rights and freedoms. This will allow to achieve better harmonization of national legislation with the legal positions of the European Court of Human Rights.

Література

1. Селіванов А. О. Забезпечення прав і свобод людини має стати головним у

конституційному процесі в Україні // Конституційна асамблея : політико-правові аспекти діяльності. — 2013. — № 7. — С. 10–11.

2. Рабінович П. М. Захист прав і правова допомога: проблеми конституційно-судової інтерпретації / П. Рабінович, Д. Гудима, В. Гончаров // Конституційна асамблея : політико-правові аспекти діяльності. — 2013. — № 5. — С. 43–50.

3. Кириченко Ю. Щодо конституційного закріплення захисту прав і свобод людини і громадянина // Конституційна асамблея : політико-правові аспекти діяльності. — 2013. — № 4. — С. 58–64.

4. Витрук Н. В. Правовой статус личности в СССР / Н. В. Витрук — М. : Юрид. лит., 1985. — 175 с.

5. Енгибарян Р. В. О некоторых дискуссионных теоретико-методологических вопросах курса конституционного права (читая новейшую учебную литературы) / Р. В. Енгибарян, Э. В. Тадевосян // Государство и право. — 2001. — № 1. — С. 14–24.

6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 грудня 2006 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 30. — Ст. 260.

УДК 342.7

Б. Кормич,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри морського та митного права Національного університету «Одеська юридична академія»

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН

Суспільні відносини, що виникають з приводу інформації, відіграють винятково важливу роль у життєдіяльності сучасних держави і суспільства. Будь-яка соціальна взаємодія індивідів, соціальних груп, держав базується на процесах обміну інформацією. А можливість збирати, накопичувати, обробляти та пере-

давати інформацію сформувала людину як соціальну істоту, здатну передавати досвід і знання іншим членам суспільства та майбутнім поколінням, що є одним з ключових факторів суспільного розвитку. Сучасні процеси глобалізації та інформатизації суспільства лише підсилюють суспільне значення цієї кате-